

УДК 821.161.3(437.6)+929 Купала

М. В. Трус, кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры (БДТУ)

ЯНКА КУПАЛА Ў СЛАВАКІІ: МЕТАДАЛАГІЧНЫ ДЫСКУРС ДАСЛЕДАВАННЯ ТЭМЫ

Факталагічнай асновай артыкула стаў візіт Янкі Купалы ў складзе дэлегацыі савецкіх журналістаў і пісьменнікаў у Чэхаславакію ў кастрычніку 1935 года. Праца ў архівах і бібліятэках Славакіі дазволіла выявіць і ўвесці ў навуковы ўжытак шэраг новых матэрыялаў і дакументаў, тым самым абвергнуць стэрэатыпы вызначэння некаторых напрамкаў даследавання як цалкам вывучаных, непersпектыўных. Канцэптуальнае меркаванне аўтара грунтуецца на тым, што тэма «Янка Купала ў Славакіі» павінна распрацоўвацца з улікам зменлівай грамадскай і культурнай сітуацыі, скарэктываванай прызвы асэнсавання мінулага ў Беларусі і Славакіі.

The factual aspect of the article is Yanka Kupala's visit to Czechoslovakia as a member of the delegation of Soviet journalists and writers in October 1935. The work in archives and libraries of Slovakia allowed a range of new materials and documents to be revealed and introduced to the scientific use. Thus, the stereotypes of evaluating some directions of research as completely investigated and unpromising were refuted. The author's concepts are based on the idea that the theme "Yanka Kupala in Slovakia" should be elaborated in conformity with the changing social and cultural situation and understanding the past of Belarus and Slovakia.

Уводзіны. У кастрычніку 1935 г. Янка Купала прадстаўляў Беларусь у Чэхаславакіі ў складзе дэлегацыі савецкіх журналістаў і пісьменнікаў. Пры асвятленні візіту ўласна чэшскі складнік у купалазнаўчай літаратуры мае свае набыткі. Адносна праграмы, маршруту паездкі па Славакіі купалазнаўчая літаратура доўгі час давала вельмі скупую інфармацыю. Праца аўтара гэтых радкоў у бібліятэках і архівах Славакіі паказала, што малавядомыя старонкі жыцця паэта можна разгледзець дэтальна.

Знаходкі і аналітычныя роздумы прадстаўлены ў цыкле нашых артыкулаў на старонках навуковага і метадычнага часопіса «Роднае слова», падсумаваны ў манаграфіі «Янка Купала ў Славакіі» (2012), прадмову да якой напісаў Надзвычайны і Паўнамоцны Пасол Славацкай Рэспублікі ў Рэспубліцы Беларусь Марыян Сэрватка.

Асноўная частка. Пасля Першай сусветнай вайны на абломках Аўстра-Венгерскай імперыі ўзнікла новая дзяржава – Чэхаславакія. Перад славацкім народам разгарнуліся перспектывы для эканамічнага, культурнага развіцця, актыўнага міжнароднага супрацоўніцтва. Славацкая мова стала мовай не толькі пісьменніка, але і чыноўніка, заняла належнае месца ва ўсіх сферах грамадскага жыцця. На скрыжальных нацыянальнага будаўніцтва пазначаны наступныя гістарычныя падзеі: у 1919 г. афіцыйна замацавалася славацкая назва галоўнага горада – Браціслава, адчынены ўніверсітэт імя Я. А. Коменскага; у 1920 г. заснаваны Славацкі нацыянальны тэатр. У краіне актывізавалася палітычнае і культурна-асветніцкае жыццё, з'явілася разгалінаваная сістэма сродкаў масавай інфармацыі.

На новым узроўні ўсталёўваліся сувязі з чэшскай культурай, сусветнай літаратурай увогуле. Галоўным дасягненнем было тое, што прыгожае пісьменства атрымала магчымасць адысці

ад традыцыйнай абарончай накіраванасці, пастаяннай засяроджанасці на праблемах нацыянальнага выжывання.

Беларуска-славацкія культурныя сувязі міжваеннага перыяду развіталіся ў агульным рэчышчы чэхаславацка-савецкіх стасункаў і ўзаемадзейненняў.

Урад Чэхаславакіі выступіў з ініцыятывай, якая атрымала назву «Руская акцыя». Маладая дзяржава дапамагала прадстаўнікам рускай, украінскай, беларускай эміграцыі ўладкавацца на працу, атрымаць адукацыю, садзейнічала зберажэнню культуры народаў былой Расійскай імперыі. Тут працягвала навуковую і творчую дзейнасць кагорта прызнаных навукоўцаў і літаратараў, жыццёва звязаных з Беларуссю. Сярод іх літаратуразнаўца Яўген Ляцкі, пісьменнік Яўген Чырыкаў, філосаф Мікалай Лоскі і інш. З Прагай і Карлавым універсітэтам звязаны важныя старонкі творчага сталення, грамадскай дзейнасці Уладзіміра Жылкі, Ігната Дварчаніна, Тамаша Грыба і іншых. Некаторых далейшы лёс парадніў з Браціславай. Так, выпускніца беларускай гімназіі ў Дзвінску (Даўгаўпілсе) Людміла Краскоўская (1904–1999) пасля заканчэння Карлава ўніверсітэта ўсё сваё жыццё прысвяціла Славацкаму нацыянальнаму музею, стала вядучым прадстаўніком славацкай археалогіі і нумізматыкі.

Янка Купала наведваў Чэхаславакію ў 1925 і 1927 гг. Наступная яго паездка ў кастрычніку 1935 г. істотна пашырыла геаграфію знаёмства з гэтай краінай. Паэт прадстаўляў Беларусь у складзе дэлегацыі савецкіх журналістаў і пісьменнікаў. Паездцы папярэднічала важная падзея: 16 мая 1935 г. была падпісана дамова паміж урадамі Чэхаславакіі і СССР аб узаемнай дапамозе. У гэты час ажывіліся і культурныя сувязі паміж краінамі, пра што сведчыў і абмен дэлегацыямі.

Місію савецкіх журналістаў і пісьменнікаў узначальваў Міхаіл Кальцоў. У яе склад уваходзілі асобы, якія вызначалі аблічча рускай, украінскай, беларускай літаратур, прадстаўлялі вядучыя перыядычныя выданні краіны. З пісьменнікаў, акрамя Янкі Купалы, гэта былі Аляксей Талстой, Аляксандр Фадзееў, Ганна Каравая, Іван Мікітэнка, Сяргей Трацякоў.

Візіт праходзіў пад эгідай падрабязнага знаёмства з эканамічным, культурным жыццём розных гарадоў і рэгіёнаў краіны. Дамінанта афіцыйных сустрэч – выступленні за ўмацаванне міру ў Еўропе, за аб'яднанне сілаў перад пагрозай фашызму.

Дэгацыя некалькі дзён падарожнічала па Славакіі. У інтэрв'ю і М. Кальцоў, і А. Талстой падкрэслівалі, што менавіта пра Славакію ў Савецкім Саюзе было вядома на той час найменш.

На старонках славацкіх газет друкаваліся першыя кароткія характарыстыкі-візіткі Я. Купалы. Ён называўся «літаратурным будзіцелем», «самым вядомым паэтам беларускай галіны рускага народа» і інш.

Пра праграму, маршрут паездкі па Славакіі купалазнаўчая літаратура сёння практычна не дае ніякай інфармацыі. Энцыклапедычны даведнік «Янка Купала» абмалёўвае, па сутнасці, адным штрыхом знаходжанне паэта ў Браціславе, фіксуе толькі тое, што ён «пабываў на прадпрыемствах горада». Яго інтэрв'ю, дадзеныя карэспандэнтам газет «Звязда» і «Літаратура і мастацтва» адразу пасля вяртання на радзіму, дыпламатычна хваласпеўныя і не ўтрымліваюць падрабязнай інфармацыі.

Між тым праца аўтара гэтых радкоў у бібліятэках і архівах Славакіі паказала, што малавядомыя старонкі жыцця народнага паэта можна разгледзець дэтальна. Такая магчымасць існуе дзякуючы найперш таму, што адказным за прыняцце дэлегацыі быў сіндыкат чэхаславацкіх журналістаў. Кожная сустрэча, імпрэза падрабязна апісвалася ў перыядычных выданнях. Для даследчыкаў творчасці Я. Купалы гэта сапраўды ўнікальная магчымасць: славацкія журналісты, надаючы вялікае значэнне гэтаму візіту, насамрэч склалі падрабязны дзённік жыцця беларускага песняра ў Славакіі – ад гарачага вітання дэлегацыі на платформе чыгуначнага вакзала ў Браціславе да развітальных сустрэч на ўлонні дзівосных краявідаў Высокіх Татраў [1; 13].

У час візіту рабіліся здымкі, афіцыйна-ўрачыстыя і будзённыя. Праграма візіту была насычаная. Акрамя Браціславы дэлегацыя наведвала Святы Юр, Модру, Пешцяны, населеныя пункты ў Высокіх Татрах. Гэта было знаёмства з культурным жыццём гарадоў, эканомікай, функцыянаваннем школ, бальніц, грамадскіх інстыту-

цый. Пералік знаёмых Янкі Купалы пры гэтым можа быць прадстаўлены шэрагам імёнаў адметных славацкіх пісьменнікаў таго часу: Гана Грэгарова, Эла Шандар, Янка Алексы, Гейза Вамаш, Ян Понічан і інш.

Славакі надавалі візіту дэлегацыі савецкіх журналістаў і пісьменнікаў вельмі важнае, сапраўды гістарычнае значэнне. Гасцям паказвалі ўсё самае лепшае, суправаджалі ганаровую місію таксама прызнаныя нацыянальныя майстры пяра. Як правіла, гэта былі палітычна ангажаваныя пісьменнікі, якія з вялікай сімпатыяй ставіліся да Савецкага Саюза, змагаліся супраць сацыяльнай няроўнасці ў сваёй краіне. Лёс кожнага з іх у далейшым склаўся па-рознаму. Падзеі Другой сусветнай вайны, пасляваенныя грамадска-палітычныя змены прадвызначылі тое, што многія з іх, як кажуць, апынуліся па розныя бакі барыкады, хтосьці стаў ахвярай малоха жорсткай гісторыі, пра некаторых папросту забылі. За апошнія амаль два дзесяцігоддзі многія імёны былі вернуты з небыцця, іх уклад у нацыянальную культуру карэнным чынам пераасэнсаваны.

У асвятленні візіту Янкі Купалы ў Чэхаславакію ў складзе дэлегацыі савецкіх журналістаў і пісьменнікаў уласна чэшскі складнік у купалазнаўчай літаратуры мае свае набыткі, хаця вычарпанай гэтую тэму палічыць аніжк нельга. Абставіны ж некалькіх дзён знаходжання дэлегацыі ў Славакіі яшчэ ў той час савецкі друк практычна праігнараваў. Можам меркаваць, што на тое былі палітычныя прычыны, ды і сам пясняр у сваіх справаздачных артыкулах пра славацкія дні і ўражанні фактычна нічога не напісаў. Магчыма, гэта засталася ў планах, магчыма, была перапіска з некаторымі славацкімі калегамі, але клопаты юбілейнага 1935 года, вядомыя пакручастыя зрухі гісторыі ў наступныя гады ламалі планы. Думаецца, што славацкія ўражанні сталі аднымі з самых светлых імгненняў успамінаў пісьменніка. Але гэта ў сферы тонкага, асабістага, а для даследчыкаў выяўляецца неапрацаваная дзялянка.

Цыкл нашых артыкулаў «Янка Купала ў Славакіі ў 1935 г.», апублікаваных на старонках часопіса «Роднае слова», дазволіў падняць гэты цалік. Таксама як і публікацыі Івана Чароты, багатыя на візуальную прэзентацыю, думаецца, яны пераканалі купалазнаўцаў у прадуктыўнасці пошукаў у славацкім кірунку [14; 15].

Вядома, самы аўтарытэтны падрачунак летапісу жыцця і творчасці паэта прадстаўляе Поўны збор твораў у 9 тамах. Звернемся да асвятлення ключавых момантаў візіту ў Чэхаславакію ў 1935 г.:

«*Кастрычнік, 5–20.* У складзе дэлегацыі пісьменнікаў і журналістаў, у якую ўваходзілі М. Кальцоў (кіраўнік дэлегацыі), А. Талстой,

А. Фадзееў, Г. Караваева, І. Мікітэнка і іншыя, падарожнічаў па Чэхаславакіі.

Кастрычнік, 6. Дэлегацыю прыняў міністр замежных спраў Чэхаславакіі Э. Бенеш.

Кастрычнік, 8. Выступіў у Міністэрстве замежных спраў Чэхаславакіі.

Кастрычнік, 9. Выступіў у Празе на сустрэчы з чэшскімі пісьменнікамі.

Кастрычнік, 11. З членамі дэлегацыі наведаў Пльзень. Агледзелі бровар і цэхі завода “Шкода”.

Кастрычнік, 13. “Rude pravo” змясціла інфармацыю пра паездку савецкай дэлегацыі, вершы Я. Купалы “Старыя акопы” і “Дзве дзяўчыны” ў перакладзе на чэшскую мову І. Барта.

Кастрычнік, 16. У “Літаратуры і мастацтве” сяброўскі шарж на Я. Купалу мастака В. Волкава, эпіграма Я. Коласа “Адзначым факт”...

Кастрычнік, 17. На курорце П’ешцяны. Наведалі таксама г. Модра.

Кастрычнік, 20. Праз Мінск праехала дэлегацыя пісьменнікаў і журналістаў СССР, якая вярталася з Чэхаславакіі. Я. Купала застаўся дома. “ЛіМ”, 23 каст.» [16, с. 229–230].

Паколькі акадэмічнае выданне спасылаецца на энцыклапедычны даведнік, звернемся і да яго:

«БРАЦІСЛАВА, горад у ЧССР, сталіца Славацкай Сацыялістычнай Рэспублікі. Купала ў складзе дэлегацыі савецкіх пісьменнікаў і журналістаў наведаў Браціславу ў кастрычніку 1935, пабываў на прамысловых прадпрыемствах горада» [17, с. 94].

«МОДРА, горад у ЧССР. Купала ў час паездкі па Чэхаславакіі ў складзе савецкай дэлегацыі 17.10.1935 наведаў Модру, дзе адбылася сустрэча з прадстаўнікамі гарадскіх улад і культурных арганізацый горада. Члены дэлегацыі агледзелі майстэрні славацкай керамікі, пабывалі ў дзяржаўнай вінаробча-пладаводчай школе. Пра гэта паведамлялі 18.10.1935 газеты “Slovenský denník” (“Славацкі дзённік”) і “Ludový denník” (“Народны дзённік”)» [17, с. 405].

Вынікам нашага даследавання сталі наступныя «рэанімаваныя» славацкія эпизоды жыцця Янкі Купалы. У спісе літаратуры прыведзены матэрыялы славацкай перыёдыкі тых часоў, якія сталі асновай для такіх фактаграфічных высноў:

«*Кастрычнік, 15.* У 19.45 дэлегацыя прыбыла цягніком у Браціславу. Урачыстая сустрэча гасцей з Савецкага Саюза на чыгуначным вакзале, зладжаная гарадскімі ўладамі, славацкімі калегамі па пярэ, працоўнымі Браціславы. Спыніліся ў гатэлі “Carlton” (“Карлтан”). А 21-й гадзіне ў гонар гасцей даваў урачыстую вячэру Сіндыкат чэхаславацкіх журналістаў.

Кастрычнік, 16. Першая палова дня была прысвечана экскурсіі па Браціславе. Сярод наведаных мясцін і ўстаноў – прыстань на Дунаі,

Цэнтральны кааператыў (Ústredné družstvo), школы, студэнцкі інтэрнат і інш.

У другой палове дня дэлегацыя перамясцілася ў Святы Юр. Пра гэту падзею ёсць запіс мясцовага храніста ў “Памятнай кнізе горада”. Госці з СССР пакінулі ў ёй свае аўтографы, Янка Купала ў тым ліку.

Наступным горадам у праграме знаёмства з памятнымі мясцінамі Славакіі ў той дзень была Модра. Тут былі агледжаны керамічная майстэрня і школа, якой былі падараваны прывезеныя з сабой кнігі.

Дзень завяршыўся знаёмствам з курортным горадам Пешцяны. Кіраўніцтва курорта ў гонар гасцей дало ўрачыстую вячэру ў рэстаране гатэля “Thermia Palace”. Адным з выступоўцаў на ёй быў Янка Купала, пра што пісалі газеты “Slovenský denník” і “Slovenské národné noviny”. У памятнай кнізе гэтага гатэля прадстаўнікі дэлегацыі пакінулі свае аўтографы, Янка Купала ў іх ліку.

Кастрычнік, 17. Знаёмства дэлегацыі савецкіх журналістаў і пісьменнікаў з краявідамі і дастапомнасцямі славацкіх Высокіх Татраў. У першай палове дня былі агледжаны Ломніца, Татранская Котліна, Бельская пачора, Ждзяр. Абед прайшоў у гатэлі “Palace” у Новым Смокаўцы. Пасля абеду наведалі горнае возера Штрбскае плеса, санаторый імя Масарыка ў Вышніх Гагах, турыстычны цэнтр у Новым Смокаўцы, у якім гасцям быў прапанаваны гукавы этнаграфічны фільм рэжысёра Карала Рыцкі “Зямля спявае”. Урачыстая вячэра ў гатэлі “Palace”, арганізаваная дырэкцыяй дзяржаўных курортаў.

Кастрычнік, 18. Наведанне дзіцячага аздараўленчага цэнтра ў Дольным Смокаўцы і ад’езд пражскім хуткім цягніком у Мараўскую Астраву».

Вынікам нашых росшукаў сталі выяўленыя аўтографы Янкі Купалы, пакінутыя ў Святым Юры і Пешцянах; невядомыя здымкі; інтэрв’ю паэта, дадзенае чэшскай газеце «Lidové noviny» (17.10.1935), а потым у скарочаным выглядзе перадрукаванае славацкай газетай «Ludový denník» (20.10.1935) (не увайшло ў Поўны збор твораў у 9 тамах). У навуковы ўжытак уведзены ўспаміны пра паэта Вольгі Шандаравай, сведкі візіту 1935 г. Перакладзены і апублікаваны на старонках «Роднага слова» першы артыкул пра Янку Купалу ў пасляваеннай Славакіі (мяркуем, у пасляваеннай Еўропе наогул) [18].

Заклучэнне. Распрацоўка тэмы дазволіла зрабіць наступныя высновы: сёння неабходна пазбаўляцца ад стэрэатыпаў маркіраванасці даследчыцкіх тэм як перспектывных або непerspектывных; архівы Славакіі даваеннага перыяду (дзяржаўныя і прыватныя) добра захаваліся,

плён працы з імі можа істотна ўзбагаціць факталагічна гісторыю славацка-беларускіх сувязяў; тэма «Янка Купала ў Славакіі» павінна распрацоўвацца з улікам зменлівай грамадска-палітычнай сітуацыі і прызмы асэнсавання мінулага ў Беларусі і Славакіі.

Літаратура

1. ak. Dva dni so sovietskymi novinármí / ak // Slovenský deník. – 1935. – 19 októbra. – S. 2.
2. ak. Veselý večer s ruskými spisovateľmi / ak // Slovenské národné noviny. 1935. – 19 októbra. – S. 4.
3. Kahanček. Hostia z Ruska v Bratislave / Kahanček // Slovenský deník. – 1935 – 17 októbra. – S. 3.
4. Najväčší zisk sovietskej delegácie // Ľudový denník. – 1935. – 20 októbra. – S. 4
5. rk. Cesta ruských novinárov a spisovateľov po Slovensku / rk // Slovenský deník. – 1935. – 18 októbra. – S. 1.
6. Ruskí hostia v Bratislave // Slovenský deník. – 1935. – 17 októbra. – S. 1.
7. Sovetski hostia v Bratislave // Slovenská politika. – 1935. – 17 októbra. – S. 1.
8. Sovietski hostia v Piešťanoch // Ľudový denník. – 1935. – 20 októbra. – S. 2.
9. Sovietski novinári v Piešťanoch // Slovenský deník. – 1935. – 22 októbra. – S. 3.
10. Sovjetskí spisovatelia a novinári v Bratislave // Robotnícke noviny. – 1935. – 17 októbra. – S. 2.
11. Urýchlený kurz sovjetských novinárov o Československu // Robotnícke noviny. – 1935. – 16 októbra. – S. 4.
12. V Sv. Jure a v Modre // Ľudový denník. – 1935. – 18. októbra. – S. 2.
13. Vzácní hostia // Robotnícke noviny. – 1935. – 16. októbra. – S. 1.
14. Чарота, І. Янка Купала ў Славакіі / І. Чарота // Польшча. – 2007. – № 7. – С. 114–118.
15. Чарота, І. Неспадзяваная рэтраспекцыя замежнай паездкі песняра / І. Чарота // Культура. – 2007. – 1–7 верасня. – С. 20–22.
16. Купала, Я. Поўны збор твораў: у 9 т. / Я. Купала. – Мінск: Маст. літ., 2003. – Т. 9, кн. 2. – 414 с.
17. Янка Купала: энцыклапедычны даведнік / БелСЭ; рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелСЭ, 1986. – 727 с.
18. Verchovskaja, V. Janka Kupala – talentovaný básnik bieloruský / V. Verchovskaja // Bratislava – Moskva. – 1945. – № 1. – S. 10–11.

Паступіў 12.03.2013